

**МУЗЕЇ ТА БІБЛІОТЕКИ НА СУМЩИНІ
В РОКИ ОКУПАЦІЇ (1941-1943)**

Політика у сфері культури не була предметом спеціального розгляду на етапі підготовки агресії Німеччини на СРСР. Існували загальні теоретичні засади нацистської теорії расової переваги арійців, через призму якої й мала проводитись культурна політика щодо “неповноцінних” слов’янських народів. Проте, німецькі фахівці досить ретельно вивчали майбутнього супротивника у передвоєнний час і їм були відомі культурні надбання СРСР. Тому до музеїв, архівів і бібліотек вони виявляли особливу увагу. Було сформовано спеціальний апарат, завдання якого полягало у виявленні, збереженні і підготовці до вивезення у Німеччину “трофейних” культурних цінностей.

Провідне місце у ньому належало “*Оперативному штабу рейхсляйтера Розенберга*” (айнзацштаб Розенберга), який був створений 17 липня 1940 р. за розпорядженням фюрера і наказом командуючого ОКВ від 5 липня 1940 р. У ньому працювало близько 350 експертів - кваліфіковані історики, мистецтвознавці, архівісти, бібліофіли. При штабі діяла спеціальна “*Головна робоча група України*”, яку очолював спочатку гауптсляйтер Зайбот, а потім штаббайнзатцфюрер Антон. Вона складалася з робочих груп “*Західна Україна*” й “*Південна Україна*”, а також робочих груп у великих культурних центрах - Харкові, Житомирі, Полтаві, Дніпропетровську та ін. При айнзацштабі діяли також “*Окремий штаб бібліотек*” і штаб “*Образотворче мистецтво*” [1, с.243].

Крім цього штабу діяли інші органи з подібними завданнями.

Згідно з даними “*Статистичного збірника*” на 1940 р. в Сумській області діяло 8 музеїв [2, с.272]. Після входження частин вермахту всі музеї, картинні галереї, архіви, бібліотеки зачинялися й бралися під особливу охорону. Зазвичай, призначався уповноважений, який і відповідав за збереження фондів.

Проте, це не означало, що музеї в роки окупації не функціонували. Навпаки, дослідник М.І.Ткаченко стверджує, що функціонування українських музеїв в той час було масовим явищем. На його думку вони виконували ряд функцій: допомога німецькій пропаганді в ідеологічній боротьбі з більшовизмом; забезпечення збереження фондів, облік експонатів; бути місцем проведення

дозвілля для солдатів та офіцерів вермахту; підтримання в української інтелігенції ілюзій щодо можливості культурного відродження під німецькою зверхністю [3, с.79-80]. Причому музеї обслуговували не лише німців, але були доступними для місцевого населення.

Зацікавленість фондами українських музеїв, а інколи й неприховане захоплення, простежується у донесеннях чиновників комендатур. Так, польова комендатура 198(У) в Охтирці 15 травня 1942 р. повідомляла, що у Лебедині є музей в якому знаходяться *“видатні полотна живопису, майже виключно оригінали, які включають і твори німецьких авторів”* [4]. Пізніше вона ж сповіщала про музей в Сумах, де зберігалися *“деякі старі кустарні роботи й сучасний пейзажний живопис”* [5]. Польова комендатура 200(У) в Конотопі у червні того ж року повідомляла про наявність музеїв у Конотопі, Глухові та Путивлі [6].

Для відповідного пропагандистського ефекту оголошення про початок роботи музеїв поміщалися у місцевій пресі. На початку серпня 1942 р. конотопська газета *“Визволення”* повідомляла, що на підставі дозволу місцевої комендатури для відвідування відкрився Конотопський історичний музей ім. Лазаревського. Вхідна плата: для дорослих - 2 крб., для дітей до 14 років - 1 крб. [7]. Наприкінці серпня того ж року *“дістав можливість розпочати свою роботу”* Охтирський краєзнавчий музей.

Подібною до музеїв була політика окупаційних властей стосовно бібліотек. Вони також мали слугувати засобами пропаганди. Тому після перегляду й відбору *“більшовицької”* літератури вони відкривалися для населення. Активну участь в цьому приймала місцева українська інтелігенція, культурно-просвітні товариства, органи влади.

Однак процес перегляду й відбору літератури зайняв багато часу, тому відкриття бібліотек і читалень на Сумщині переважно припадає на 1942 р. Так 10 травня відкрито читальню для населення в Сумах, де безкоштовно можна було ознайомитись з матеріалами німецьких та українських газет, художньою та науковою літературою [8]; в травні також відновили роботу бібліотеки в Охтирці, де налічувалось 2500 томів, а ще стільки ж було вилучено й зберігалось окремо, та в Лебедині [9]; 22 липня почала працювати читальня центральної бібліотеки Роменської міськуправи [10]; 13 вересня відбулося урочисте відкриття читальні в приміщенні міської бібліотеки Конотопа [11]; в грудні діяла міська бібліотека Шостки, а також 16 кімнат-читалень по селах Шосткинського району [12].

Таким чином, політика у сфері культури не була предметом ретельного планування напередодні війни. В її основі лежали положення расової теорії. Протилежною була ситуація з підготовкою до *“оволодіння”* культурними цінностями: для їх виявлення, збереження та вивезення до Німеччини сформовано розгалужений апарат з фахівців. Провідне місце в ньому займав айнзацштаб А. Розенберга.

На окупованій Сумщині активно функціонували музеї та бібліотеки. Вони стали інструментом ідеологічної обробки населення та засобом підтримки в української інтелігенції сподівань на культурне відродження під німецькою зверхністю. Крім того, з практичного боку, музеї забезпечували дозвілля службовців вермахту. Проте, одночасно проводився відбір найбільш цінних фондів і вивезення їх до рейху.

Подібною була політика і стосовно бібліотек. Після перегляду і вилучення *“більшовицької”* літератури, до яких залучалася місцева інтелігенція, бібліотеки та читальні відкривалися для населення. Місцева інтелігенція намагалася розширити мережу бібліотек і читалень для підняття культурного рівня населення та виховання його у національному дусі.

1. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945рр.) // Україна крізь віки. - К., 1999. - Т.12.

2. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР: Статистичний збірник. - К., 1973.

3. Каченко М.І. Музеї України під час другої світової війни (1939-1945рр.): Дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Український держ. педаг. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К., 1996. - 223 с.

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВОУ), ф.КМФ-8, оп.2, спр.157, Т.1, арк.2.

5. ЦДАВОУ, ф.КМФ-8, оп.2, спр.156, арк.6.

6. ЦДАВОУ, ф.КМФ-8, оп.2, спр.157, Т.1, арк.206.

7. Визволення (Конотоп). - 1942 р. - 2 серпня.

8. Сумський вісник. - 1942 р. - 22 травня.

9. ЦДАВОУ, ф.КМФ-8, оп.2, спр.157, Т.1, арк.2.

10. Відродження (Ромни). - 1942 р. - 21 липня.

11. Визволення (Конотоп). - 1942 р. - 13 вересня.

12. Новий час (Шостка). - 1942 р. - 13 грудня.